

СТАН УКРАЇНСЬКОГО ПРАВОСЛАВ'Я В ПЕРШЕ ДЕСЯТИРІЧЧЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ

Релігійна ситуація в перше десятиріччя незалежності України постає складною, багатоплановою та дуже суперечливою. Вона характеризується, з одного боку, процесами суспільної реабілітації релігії, посиленням ролі релігії та церкви в усіх сферах суспільного буття, формуванням в громадській думці позитивного ставлення до релігійного феномена як важливої складової духовної культури. З іншого боку, на релігійному підґрунті виникають протистояння, які виливаються у відверті конфлікти із залученням значної кількості віруючих. Прояви нетерпимості на релігійному підґрунті негативно позначаються на загальному суспільно-політичному кліматі України, ускладнюють і без того непросту ситуацію у всіх сферах суспільства. Внаслідок цього великий духовний потенціал, який можна було б використати на благо українського суспільства, залишається нереалізованим. Сучасний стан українського православ'я характеризується міжконфесійним протистоянням, яке вкрай негативно впливає на розвиток українського суспільства в цілому. Підвалини цього протистояння були закладені у 90-ті роки ХХст., що і обумовлює актуальність теми дослідження.

Проблема становлення та розвитку православ'я в 90-ті роки ХХст. знайшла відображення у вітчизняній історіографії. При написанні роботи автори використовували дослідження соціологічного, культурологічного та історичного спрямування, статті державних діячів. Зокрема, в працях В. Любчика, В. Перебесюка, В. Бондаренка, М. Новиченка висвітлено окремі аспекти міжправославних конфліктів в Україні [1 - 5]. Роботу Кашуби М. присвячено взаємовпливу релігії і політики в перше десятиріччя незалежності України [6]. Філософський аналіз проблемам українського православ'я зроблено в працях А. Колодного [7]. Крім того, при написання

статті використовувались матеріали ЦДАГО, Поточного архіву Держкомрелігій України, постанови церковних Соборів, церковна періодика.

Метою статті є аналіз розвитку українського православ'я в перше десятиріччя незалежності України та його вплив на суспільство.

Розгортання демократичних процесів, активізація церковно-релігійного життя в Україні, якому сприяло відзначення в 1988р. тисячолітнього ювілею прийняття християнства, призвели до пожвавлення діяльності православної церкви, росту чисельності релігійних громад. Так, з 1985 по 1989р. кількість релігійних громад Руської православної церкви (далі – РПЦ) в Україні зросла на 59 одиниць і становила 4418 [8, с.12].

Швидке зростання релігійної мережі ускладнювалось церковним розколом, що виник на політичному та національному підґрунті і призвів до формування кожною православною церквою власної мережі та структури, створення православних інституцій. Фактично протягом 1989 – 1993рр. відбулось три церковних розколи. Початком першого розколу слід вважати утворення у лютому 1989р. Ініціативного комітету з відновлення Української автокефальної православної церкви [1, с.54]. У червні 1990р. в Києві відбувся Собор Української автокефальної православної церкви (далі – УАПЦ), який ухвалив постанови, що визначили основні напрямки розвитку церкви на тривалий період. Було обрано Патріарха – митрополита Мстислава (Скрипника), прийнято церковний статут, вироблено вимоги до повернення церковних приміщень, вилучених у церкви в 20 – 40-х роках ХХст., ухвалено відкриття духовних семінарій у Києві, Львові та Івано-Франківську, регентсько-дяківської школи у Львові; розглянуто питання про започаткування духовної академії в Києві, створення при Патріархії УАПЦ закордонного, видавничого, господарського та пенсійного відділів, а також системи релігійних шкіл для роботи з дітьми та молоддю при кожному храмі [9, 2]. Статут УАПЦ було зареєстровано 2 жовтня 1990р. Радою у справах релігій при Раді Міністрів України [10, с.27].

Легалізація УАПЦ, з одного боку, закріпила церковний розкол в українському православ'ї, з іншого – посилила свій вплив на населення (переважно в Західній Україні). Так, на 1 січня 1991р. Українська автокефальна православна церква мала 811 громад, 96% яких були розташовані у Львівській, Івано-Франківській та Тернопільській областях [11, с.14].

Проголошення Україною незалежності стало каталізатором другого церковного розколу. Ще до цієї події, 30 – 31 січня 1990р., відбувся Архієрейський Собор Руської православної церкви. Згідно з його рішеннями, церква в Україні офіційно отримала назву Української православної церкви (далі – УПЦ МП), мала право обирати Синод, який був наділений вищою законодавчою, виконавчою та судовою владою в межах екзархату [12, с.6]. Помісний Собор Української православної церкви, що відбувся 1 – 3 листопада 1991р. у Києво-Печерській Лаврі, порушив питання про надання церкві автокефалії і сприяв заснуванню Київського патріархату. Архієрейський Собор РПЦ 31 березня – 4 квітня 1992р. відмовив Українській православній церкві в автокефалії. 25 червня 1992р. в Києві відбувся Всеукраїнський Православний Об'єднавчий Собор, який проголосив створення нової православної конфесії – Української православної церкви Київський патріархат (далі – УПЦ КП) [13, с.5]. Вона включила до свого складу церковні структури, які залишились у підпорядкуванні митрополита Філарета і частину УАПЦ, очолювану Антонієм (Масендичем).

Третій розкол православ'я, що стався після підписання документа про об'єднання між УАПЦ та деякими представниками УПЦ КП (жовтень 1995р.), супроводжувався не створенням нової фундації, а лише перерозподілом існуючих парафій на користь УАПЦ.

Таким чином, розкол українського православ'я призвів до виникнення трьох основних православних конфесій, які є найпливовішими в сучасній Україні, а саме: Української православної церкви, що перебувала в особливих стосунках підпорядкованості Московській патріархії; Української

православної церкви Київський патріархат та Української автокефальної православної церкви.

Останні дві функціонували як самостійні релігійні структури. З 1996р. постійно велись переговори та консультації між православними церквами, в яких з'ясовувались позиції стосовно об'єднання. Поширення впливу Вселенського патріарха Варфоломія I на розв'язання проблем українського православ'я викликало негативну реакцію Московської патріархії і, відповідно, УПЦ. Слід зазначити, що Українська православна церква Київського патріархату та Українська автокефальна православна церква так і не були визнані Вселенською патріархією і вважаються частинами православної церкви, що перебували в розколі.

Кожна православна конфесія вела активну розбудову своєї мережі та внутрішньої структури. Процес формування мережі супроводжувався майновими суперечками, намаганням перетягнути віруючих з однієї православної конфесії в іншу. Ще одним характерним фактором цього процесу була явна нестача священнослужителів, їх перехід з однієї православної конфесії в іншу (переважно з УАПЦ в УПЦ КП). Розглянемо це питання детальніше відповідно до даних, наведених в табл. 1.

Таблиця 1

Чисельність православних релігійних громад України у 1992 – 2002рр.

Роки на 1 січня	Українська православна церква		Українська православна церква Київський патріархат		Українська автоке- фальна православна церква	
	Громад	Священно- служителів	Громад	Священно- служителів	Громад	Священно- служителів
1992	5473	3156	-	-	1490	357
1994	5998	4854	1232	1080	889	571
1997	7392	6044	1892	1561	1064	347
1999	7996	6568	2188	1743	1024	543
2000	8490	7122	2491	1978	989	602
2002	9518	7509	3050	2182	1055	628

З табл. № 1. видно, що чисельність релігійних громад Української православної церкви та Української православної церкви Київського патріархату мала чітку тенденцію до збільшення. Так, кількість релігійних

громад УПЦ МП і УПЦ КП з 1994р. по 2002р. зросла на 74% та 42% відповідно.

Іншу тенденцію ми спостерігаємо в Українській автокефальній православній церкві. На 1994р. вона втратила 601 парафію у зв'язку з переходом їх в підпорядкування УПЦ КП. Темпи зростання чисельності громад УАПЦ значно повільніші, ніж УПЦ та УПЦ КП, що пояснювалось відсутністю впливовості цієї конфесії в областях центральної, північної та східної України.

Більшість громад Української православної церкви Київського патріархату на початок 2002р. було зосереджено у Львівській, Івано-Франківській, Рівненській, Київській областях (45% від загальної чисельності). Громади Української автокефальної православної церкви впродовж 1990 – 2002рр. функціонували майже у всіх областях України, за винятком Закарпатської, Сумської, Чернігівської та Чернівецької [4, с.56]. Переважна більшість з них діяла у Львівській, Івано-Франківській, Хмельницькій та Тернопільській областях (85% загальної чисельності). Українська православна церква Московського патріархату є найпливовішою у центральних, східних, південно-східних, південних областях України, де проживає чимало росіян. Як бачимо, в географічному та етнонаціональному плані православне середовище є досить строкатим і неоднорідним, що служить стримуючим фактором об'єднання православ'я.

Отже, впродовж перших десяти років незалежності України була сформована мережа трьох основних православних конфесій нашої країни, яка мала свої особливості відповідно до географічного розташування. Кількість священнослужителів постійно зростала, при цьому спостерігались переходи їх з однієї конфесії в іншу.

Зростання мережі супроводжувалось міжконфесійними конфліктами, зачасту на майновому підґрунті, що вкрай негативно впливало на розвиток українського суспільства. Причини міжконфесійних і внутрішньоцерковних протистоянь досить глибоко коріняться в національному, релігійно-

догматичному й історичному контексті. Значною мірою вони підсилені соціально-політичною й економічною ситуацією в країні. Звичайно, живлять їх і невирішені проблеми в життєдіяльності церков, боротьба за розподіл сфер впливу, поєднання релігійно-церковного чинника з етнічним та політичним [14, 46]. Окремо слід виділити політизацією міжцерковних відносин. Це, перш за все, втручання різних політичних сил в релігійно-церковне життя українських православних конфесій, надмірний радикалізм та явні помилки політиків різних рівнів і орієнтацій.

Особливо гострі протистояння впродовж періоду незалежності України спостерігаються між УПЦ МП та УПЦ КП. Після смерті у липні 1995р. Патріарха Володимира Українську православну церкву Київського патріархату очолив Філарет. Спроби поховати Володимира в Софії Київській переросли в надзвичайно гострий конфлікт. Після кривавих сутичок між вірними обох православних деномінацій, померлий Патріарх був похований прямо на вулиці, перед входом до Софійського собору. Ці події не могли не впливати на подальший розвиток відносин УПЦ КП з УПЦ МП [2, с.33].

Українська православна церква Московського патріархату у 1996р. підняла на порядок денний прийняте ще у 1992р. рішення про передачу 5 корпусів та 3 храмів Києво-Печерської Лаври Українській православній церкві та зініціювала доручення Президента України від 1 липня та 2 жовтня 1998р. про передачу цих приміщень УПЦ МП. Про серйозність намірів Української православної церкви Московського патріархату засвідчив й організований ними 29 жовтня того ж року несанкціонований хресний хід кліру та віруючих УПЦ МП, пікетування ними державних структур з вимогою негайно передати приміщення Лаври. Однак вимоги пікетчиків не було задоволено, оскільки в справу втрутилась широка громадськість. Святині світового рівня залишились в силовому полі культури України [3, с.36].

У лютому 1997р. різдвяний святковий настрій прихильників УПЦ КП зуміли дещо охолодити архіереї Руської православної церкви, які разом із

ієрархами УПЦ МП відлучили від православної церкви та наклали анафему на Предстоятеля УПЦ КП Філарета разом із кліриком цієї ж церкви о. Глібом (Якуніним) [15, с.27]. Акт Московської патріархії, який готувався ще з 1996р., став, на думку багатьох аналітиків, реакцією на наявні об'єднавчі тенденції в українському православ'ї, що стали можливими завдяки активному формуванню громадської думки щодо об'єднання православних церков, діяльності багатьох зацікавлених депутатських фракцій.

Активно заявила про можливість примирення церков Всеукраїнська Рада Церков і релігійних організацій, яка зробила можливими постійні контакти глав церков і, таким чином, знімала багато перешкод до об'єднання православ'я в Україні [7, с.107]. Час, що пройшов з моменту “відлучення”, дає змогу стверджувати, що, досягнувши певних цілей, анафема не досягла головного – не відвернула більшість прихильників Київського патріархату від його глави і від церкви в цілому. У 1997р. Українській православній церкві Київського патріархату було передано корпуси Видубицького монастиря, розпочалася при її активній участі відбудова Михайлівського монастиря. На початок 2003 року відбудову Михайлівського храму було фактично завершено [16, с.29].

У протистояння між УПЦ МП та УПЦ КП зазвичай втягнута велика кількість віруючих та санів духовенства, хоча можна було б розв'язати напругу за допомогою зустрічі Патріархів. Іноді віруючі не бачать іншого виходу, ніж пікетувати держані установи, як це відбулося 2 червня 2004р. в м. Рівне, коли біля п'ятисот віруючих УПЦ МП вимагали повної передачі міського Свято-Воскресенського Собору, а також приміщення єпархіального управління, яке на той час частково належало УПЦ КП. Пікетувальники погрожували, що в разі невиконання їх вимог вони почнуть голодування. Такі випадки траплялись й в інших містах.

Найбільш гостро проблема оформлення віруючих для УПЦ МП стоїть на теренах Західної України, а саме в Луцькій, Закарпатській, Тернопільській, Львівській областях цей патріархат не має власних кафедральних соборів.

Така ж проблема стоїть й перед УПЦ КП на території Східної України. Все більш відомими стають так звані марші – хресні ходи з метою висловити на загальну думку та вимоги. Лише за 2003 – 2004 роки відбулося майже 50 хресних ходів у різних місцях країни, ініційовані переважно УПЦ МП та УПЦ КП. В більшості випадків вимогами були: надати землю під будівництво храмів, ліквідувати ідентифікаційні коди, антиглобалістські заклики. Часто серед вимог простежувалися й інтереси окремих політичних структур [6, с.106].

Що стосується УАПЦ, то вже з моменту нового її юридичного визнання у 1995р. вона продовжувала потерпати від своїх внутрішніх протиріч. У першій половині 1996р. вона різко збільшила кількість своїх прихильників [17, с.10]. Але збільшення громад сталося не завдяки якимось особливим зусиллям ієрархії УАПЦ, а внаслідок неприйняття деякими громадами УПЦ КП особи митрополита Філарета як глави Церкви після обрання його патріархом.

Приводом внутрішнього конфлікту в УАПЦ стала грамота Патріарха Димитрія про надання статусу ставропігії церкві Успіння Богородиці у м. Львові і про призначення нового її настоятеля. Проти цього різко виступив архієпископ Львівський і Галицький Петро Петрусь, який був водночас і настоятелем вищезгаданого храму. Архієпископа підтримали Львівський осередок православного братства та парафіяни храму. У заяві останніх зазначалось про недопустимість нехтування думкою віруючих при підготовці подібних документів. У відповідь на це Патріарх Димитрій 14 вересня оголосив Указ про відрахування архієпископа Петра зі складу єпископату УАПЦ. Опозиційно налаштовані до Патріарха Димитрія клір та миряни УАПЦ 26 листопада 1996р. зібрали Помісний собор, учасники якого вивели за штат без права служіння свого Патріарха та єпископів Ігоря та Мефодія [18, с.3]. При цьому Собор підтвердив, що найближчим часом опозиціонери не збираються утворювати ще одну якусь Церкву.

У відповідь Архієрейський собор УАПЦ прихильників Патріарха Димитрія 29 листопада 1996р. був не менш категоричний до “розкольників” і до самого “неканонічного” Помісного собору 26 листопада. Цей Собор теж вивів за штат єпископів-опозиціонерів. Але головний акцент Собору був зроблений на подальшу розбудову Церкви: визначався єпископат, що залишився; утворені нові і заміщені вакансії у старих єпархіях тощо. Важливим рішенням Собору було перенесення подальшої долі Церкви на її Помісний собор 28-29 травня 1997р.

На середину 1997р. ситуація УАПЦ окреслилась більш чітко. Активність Патріарха Димитрія та керуючого справами Церкви єпископа Ігоря (Ісіченко) увінчалася значними успіхами. Головним успіхом Димитрія було проведення Третього Помісного собору 28-29 травня 1997р., який став своєрідним оглядом стану церкви. З 9 єпархій, які на той час очолювали 5 ієрархів, на Собор прибуло 374 делегати. Головне питання собору – прийняття нового Статуту УАПЦ, за остаточною версією якого було скасовано Синод і вищим виконавчим органом церкви затверджено Патріаршу Раду. Окрім неї, вищими структурними органами УАПЦ стали Патріарша Ревізійна комісія і Патріарший суд [19, с.42].

Однак поруч із певними згасаннями внутрішньо церковного конфлікту в 1997р., УАПЦ вступила в новий конфлікт з УПЦ КП через перехід єпископа Івана (Бойчука) під юрисдикцію УПЦ КП. Своїм рішенням він передав Київському патріархату приміщення Української автокефальної православної церкви. Цей перехід став причиною самоліквідації Соборноправної (опозиційної) УАПЦ. Може тому, що УАПЦ переживає внутрішній розкол, це віддалило церкву від рішень міжцерковних проблем та змусило звернутися до своїх внутрішніх протиріч. Через практичне розділення церкви УАПЦ на дві частини – перша визнає своїм митрополитом Мефодія (Кудряшова), а друга – Ігоря (Ісіченко) – зростає напруга між віруючими та священнослужителями, які починають ділити власні храми, майно, чисельність яких і так не велика [5, с.21].

Отже, в перше десятиріччя незалежності України українське православ'я пережило низку церковних розколів, в результаті яких в Україні утворилась три православні конфесії. Головною проблемою міжцерковних відносин православних конфесій України є проблема порозуміння. Це найбільш відома історично заплутана, а з плином часу тепер і найбільш важка в розв'язанні проблема. На жаль, перші десять років незалежності України характеризувались міжправославними конфліктами та протистояннями. Особливо напруженими були відносини між УПЦ МП та УПЦ КП. УАПЦ в період незалежності України пережила низку внутрішніх розколів, які значною мірою її послабили. Слід констатувати, що рівень конфліктності в релігійному середовищі вищий, ніж у суспільстві з цілому. Конфліктна ситуація в православному житті України вимагає негайного впровадження певних засобів, направлених на нейтралізацію міжцерковних спалахів та суперечок, що виростають в гострі конфлікти, які втягують в себе та охоплюють суспільно-політичне, соціальне і культурне життя України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Любчик В. Церковно-державні та міжправославні відносини в Україні / В.Любчик// Актуальні проблеми державно-церковних відносин в Україні. – К.: VIP, 2001. – С.53 - 62.
2. Перебенесюк В.П. Межконфессиональные отношения и церковный конфликт на Украине / В.Перебенесюк В. – К.: Коло, 2003. – 155 с.
3. Бондаренко В. Релігійне життя в сучасній Україні: стан, тенденції та проблеми розвитку / В.Бондаренко // Людина і світ. — 2003. – № 12. – С. 36-39.
4. Бондаренко В. Релігійна ситуація в Україні і перспективи її розвитку / В.Бондаренко // Релігія і суспільство в Україні: факти змін. Матеріали Міжнародної конференції 15-16 травня 1998р. – К., 1998. – 157 с.
5. Новиченко М. Про деякі особливості міжконфесійних відносин в Україні / М. Новиченко // Актуальні проблеми державно-церковних відносин в Україні. – К.: VIP, 2001. – С. 21- 27.
6. Кашуба М. Релігія й політика в сучасній Україні / М. Кашуба // Історія релігій в Україні. Науковий щорічник. – Львів: Логос, 2004. – С. 106 - 110.
7. Колодний А. Україна в її релігійних виявах / А. Колодний. – Львів: Сполох, 2005. – 334с.
8. О религиозной обстановке (по состоянию на 1.01.1989г.). – Центральный державний архів громадських об'єднань і політичних партій України. – Ф.1.– оп. 32. – спр.2556. – арк. 12-13.
9. Постанови першого Собору УАПЦ // Наша віра – православ'я. – 1990. – № 6. – С.1-3.
10. Протокол засідання Ради у справах релігій при Раді міністрів України №10 від 2.10.1990р. – Поточний архів Державного комітету України у справах релігій. – оп.1. – спр.18. – арк. 27 - 38.

11. Про тенденції у релігійній обстановці на Україні. – Центральний державний архів громадських об'єднань і політичних партій України. – Ф1.– оп.32. – спр. 2922. – арк. 13 - 19.
12. Постанови Собору Української православної церкви з питань повної самостійності УПЦ // Православний вісник. – 1991. – №12. – С. 3 - 8.
13. Постанови Всеукраїнського православного Собору 25 – 26 червня 1992р.// Православний вісник.– 1992. – №8. – С. 5 - 10.
14. Шуба О. Взаємозв'язок національного та релігійного відродження в процесі утвердження української державності / О. Шуба // Народна творчість та етнографія.– 2000. – №1. – С. 46 - 62.
15. Рибачук М.Ф. Українська церква: історія, сучасність, персонали / М.Рибачук – К.: Либідь, 2001.– 120 с.
16. Головні хронологічні дати з історії Київського патріархату // Православний вісник.– 2007. – №7/8.– С. 29 - 31.
17. Релігійні організації України станом на 1 січня 1997р. // Людина і світ. – 1994.– №10. – С.10 - 12.
18. Львівські єпархіальні збори // Офіційна хроніка УАПЦ. – 1996. – №11. – 4 с.
19. Преловська І. Собор самопізнання УАПЦ / І. Преловська // Людина і світ.– 2001. – № 6.– С. 42 -49.